2019

Roll No. ....

Total No. of Pages : 3

Total No. of Questions : 10

पूर्वमध्यमा द्वितीयखण्ड

विषय कोड : 601

संस्कृतकाव्यम्

प्रथम-प्रश्नपत्रम्

समय : 3 घण्टे **पूर्णांक : 100**

सूचना—सर्वे प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेनैव समाधेयाः।

(शिवराजविजयमवलम्ब्य प्रश्नाः)

1. सत्यविकल्पो विलिख्यताम्। 5

(*i*) शिवराजविजयकाव्यस्य नायकः अस्ति–

(क) शिववीरः (ख) माल्यश्रीकः

(ग) गौरसिंहः (घ) श्यामसिंहः

(*ii*) शिवराजविजयकाव्यम् अस्ति –

(क) नाटकम् (ख) ऐतिहासिकोपन्यासः

(ग) महाकाव्यम् (घ) प्रकरणम्

(*iii*) सौवर्णी भगिनी अस्ति –

(क) गौरसिंहस्य (ख) शिववीरस्य

(ग) अफजलखानस्य (घ) क्रूरसिंहस्य

(*iv*) गौरसिंहस्य कुलपुरोहितः अस्ति –

(क) माल्यश्रीकः (ख) देवशर्माब्राह्मणः

(ग) श्यामसिंहः (घ) गौरसिंहः

(*v*) 'मरीचिमाली' इति नाम्ना सम्बोध्यते–

(क) अग्निः (ख) सूर्यः

(ग) चन्द्रः (घ) इन्द्रः

243

2. प्रदत्तैः शब्दैः रिक्तस्थानं पूरयत – 5

(रात्राय, सम्मोहितम्, श्रूयताम्, देहं वा, पर्वते)

(*i*) तस्मिन् .... आसीदेको महान् कन्दरः।

(*ii*) विष्णोर्माया भगवती यया .... जगत्।

(*iii*) भगवन् .... यदि कुतुहलम्।

(*iv*) अहो ! चिर .... सुप्तोऽहम्।

(*v*) कार्यं वा साधयेयं .... पातयेयम्।

3. सत्ययुग्मो विधीयताम्– 5

	प्रश्नः	असत्यम्
(*i*)	खड्गसिंहस्य पुत्रः	शिववीरः
(*ii*)	देवशर्मा	उदयपुरः
(*iii*)	"शठे शाठ्यं समाचरेत्"	गौरसिंहः
(*iv*)	पृथिवीराजः	कुलपुरोहितः
(*v*)	राजपूतानादेशः	दिल्लीश्वरः

4. सत्यम्/असत्यम् इति समुत्तरत– 5×2=10

(*i*) माल्यश्रीकः शिववीरस्य शत्रुः आसीत्।

(*ii*) शिवराजविजयकाव्ये दश विरामाः सन्ति।

(*iii*) पं. अम्बिकादत व्यासस्य शिक्षा काश्याम् अभवत् ?

(*iv*) योगिराजः सौवर्ण्याः रक्षकः अस्ति।

(*v*) यवनैः हिन्दूमन्दिराणि भिद्यन्ते स्म।

5. एकवाक्येन उत्तरं लिखत– 5×2=10

(*i*) गोपीनाथ पण्डितः कः आसीत् ?

(*ii*) संन्यासी दौवारिकयोः संवादः कस्मिन् निःश्वासे विद्यते ?

(*iii*) कः स्वनाम 'तानरङ्ग' इति कथितवान ?

(*iv*) अपजलखानः कस्य सेनानी आसीत् ?

(*v*) शिवराजविजयकाव्यस्य प्रधानरसः कः अस्ति ?

6. लघूत्तरीयाः प्रश्नाः समाधेयाः– 5×5=25

(*i*) सोमनाथतीर्थस्य वैभवं वर्णयत।

(*ii*) प्रथमनिः श्वास्य कथासारं लिखत।

२५५

(*iii*) बालिका आश्रमं प्रति कथमागता ?

(*iv*) शिवराजविजयस्य भाषा कीदृशी अस्ति ?

(*v*) शिवराजविजयकाव्ये कथावस्तुयोजना निरूपयत।

7. दीर्घोत्तरीय: प्रश्न:– 10

अम्बिकादत्तव्यासस्य जीवनपरिचयं विवेचयत।

अथवा

''गद्यं कवीनां निकषां वदन्ति'' इति कथनं सुष्टुतया प्रतिपादयत।

(भाषाप्रवेश: प्रथमभागस्य निर्धारितभागे प्रश्ना:)

8. निम्नाङ्कितानां धातुशब्दरूपाणां सर्वेषु वचनेषु रूपाणि लिखत– 5×2=10

(*i*) पठ् धातु: लृट्लकार: (भविष्यकाल:) उत्तमपुरुष:।

(*ii*) लिख् धातु लट्लकार: (वर्तमानकाल:) प्रथमपुरुष:।

(*iii*) गम् (गच्छ) धातु: लङ्लकार: (भूतकाल:) मध्यमपुरुष:।

(*iv*) गुरुशब्दस्य षष्ठी विभक्तिरूपाणि।

(*v*) रामशब्दस्य प्रथमा विभक्तिरूपाणि।

9. अवकाशप्राप्तये प्राचार्याय प्रार्थनापत्रं लिखत। 5

अथवा

धनार्थं स्वपितरं प्रति पत्रं लिखत।

10. प्रकृति (धातु) प्रत्ययानाम् अव्ययपदानाञ्च प्रयोगो विधेय: 5

(क) अधोनिर्दिष्टानां शब्दानां प्रकृति-प्रत्ययौ विलिख्य हिन्द्यां शब्दार्थोऽपि लिखत–
गत्वा, आगत्य, लभमान, पठितुम, वदत्

(ख) निम्नलिखितानाम् अव्ययपदानां हिन्द्यां शब्दार्थो लिखित्वा संस्कृते वाक्यप्रयोगं कुरुत– 5
अद्य, प्रात:, सर्वत्र, कदा, च।

(ग) यथायोग्य योजयत– 5

(*i*) सत्यमेव जयते इति	–	तैत्तिरीयोपनिषद्
(*ii*) कर्मण्येवाधिकारस्ते	–	मुण्डकोपनिषद्
(*iii*) सत्यं वद, धर्मं चर	–	स्वामिन: विवेकानन्दस्य उद्घोष:
(*iv*) उत्तिष्ठत जाग्रत	–	सज्जना: चिन्तयन्ति
(*v*) परोपकाराय एव मम जीवनम्	–	श्रीमद्भगवद् गीता

(1)

प्राश्निक कोड क्र. 21190

पृष्ठ क्र.- 1

प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय अनिवार्य संस्कृत काव्यम् विषय कोड 601 माध्यम संस्कृत

कुल प्रश्न 10

समय - 3 घण्टा

पूर्णांक 100

निर्देश

प्रश्न क्रमांक	उत्तरम्	प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
1.	सत्यविकल्पम् चिनुत -	5×1 = 5
	(i) क - शिववीर:	
	(ii) ख - ऐतिहासिकोपन्यास:	
	(iii) क - गौरसिंहस्य	
	(iv) ख - देवशर्माब्राह्मण:	
	(v) ख - सूर्य:	
2.	रिक्तस्थानं -	5×1 = 5
	(i) पर्वते	
	(ii) सम्मोहितम्	
	(iii) श्रूयताम्	
	(iv) रात्राय	
	(v) देहं वा	
3.	सत्ययुग्मम् -	5×1 = 5
	(i) गौरसिंह:	
	(ii) कुलपुरोहित:	
	(iii) शिववीर:	
	(iv) दिल्लीश्वर:	
	(v) उदयपुर:	
4.	सत्यम् / असत्यं	~~5×1~~ 2×5 = 10
	(i) असत्यम्	
	(ii) असत्यम्	
	(iii) सत्यम्	
	(iv) असत्यम्	
	(v) सत्यम्	

हस्ताक्षर

246

प्राश्निक कोड क्र. 21190.

पृष्ठ क्र. - 2

प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय: संस्कृत काव्यम् विषय कोड (60) माध्यम

कुल प्रश्न 10

समय – 3 घण्टा

पूर्णांक

निर्देश

प्रश्न क्रमांक		प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
5.	एकवाक्येन उत्तर –	5×2=10
	(i) गोपीनाथ पण्डितः शास्तिखानेन अफजलखानस्य सविधे प्रेषितो दूतः आसीत्।	2+5=
	(ii) सन्यासीदौवारिकयोः संवादः द्वितीये निःश्वासे विद्यते।	
	(iii) गौरसिंहः स्वनाम तोनरडू इति कथितवान्।	
	(iv) अफजलखान विजयपुराधीश्वरस्य अन्यतमः सेनानी आसीत्।	
	(v) शिवराजविजयकाव्यस्य प्रधानरसः वीरः अस्ति।	
6.	लघूत्तरीयाः उत्तरं –	5×5=25
	(i) सोमनाथतीर्थे महार्ह-वैदूर्य पद्मरागमाणिक्य-मुक्ताफलादि जटितानि कपाटानि, स्तम्भान् गृहावग्रहणीः भित्तीः वलभीः विटङ्कानि रत्ननिचयैः शतद्वयमणसुवर्णशृंखलावलम्बिनी चञ्चच्चाकचक्यचकितीकृतावलोकलोचन विचया महाघण्टा आसीत्।	
	(ii) (परीक्षकस्यानुसारं परीक्षणम्)	
	(iii) तां सुन्दरी बालिकां कोऽपि यवनपुत्रः नदीतटात् मातुर्हस्तात् अपहृत्य पलायितवान्। सः मार्गे तस्याः क्रन्दनकोलाहलं शमितुमियेष तावत् कोऽपि भल्लूकः वनान्तादुपजगाम। तं दृष्ट्वैव यवनपुत्रः कन्यकां त्यक्त्वा शाल्मलितरुम् आरुरोह। विप्रतनयाप्येयं पलाशपलाशिश्रेण्यां प्रविश्य भयेन पुनः रोदितुम्	

हस्ताक्षर

२५४

प्राश्निक कोड क्र.............

पृष्ठ क्र. – 3
प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम :– पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड–प्रथम / द्वितीय

विषय........ संस्कृत काव्यम् .... विषय कोड........ 601 .... माध्यम........

कुल प्रश्न........

समय – 3 घण्टा

पूर्णांक........

निर्देश

प्रश्न क्रमांक		प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
	आरब्धवती तावत् मुनिशिष्येन सा आश्रमं प्रति आनीता ।	
(iv)	शिवराजविजयकाव्यस्य कलापक्षः अत्यन्त रमणीयः कमनीयश्चास्ति । भावानामभिव्यक्ते भाषा सर्वत्र समर्था प्रतिभाति । महाकविः अम्बिकादत्तव्यासः भावाभिव्यक्तौ भावानुसारि भाषा योजनायाञ्च अद्भुतसामर्थ्यम् अधिकरोति । भाषादृष्ट्या इदं काव्यं सर्वथा ललितं सहृदयहृदयाह्लादकं चास्ति । मधुरपदानां विन्यासः प्रायः क्लिष्टताया अभावः सहजतायाः सञ्चारश्च काव्यस्य शोभां वर्धयन्ति । अत्र भाषा सहजा प्रसाद गुणोपेता चास्ति । अस्मिन् काव्ये ओजः प्रसाद माधुर्याख्यानां सर्वेषां गुणानां यथावसरः विन्यासः कृतः ।	
(v)	शिवराजविजयकाव्यं कथावस्तुयोजना दृष्ट्या सर्वथा उत्कृष्टं गद्यकाव्यम् अस्ति । अत्र पौरस्त्यपाश्चात्य शिल्पयोः समन्वयः दृष्टिगोचरः भवति । काव्यस्य नायकः शिववीरः अस्ति । अफजलखानः काव्यस्य प्रतिनायकः अस्ति । महाकविः अम्बिकादत्तव्यासः परमकौशलपूर्वकं काव्येऽस्मिन् शिववीरस्य राजनैतिक कौशलं वीर्यं नेतृत्वं च वर्णितवान् । अफजलखानस्य च पराजयः निरूपितवान् । सर्वत्र काव्ये कथायोजनायां प्रवाहः घटनानां औचित्यं चरितचित्रणे च सहजता सहृदय	

हस्ताक्षर........

प्राश्निक कोड क्र. 21190

प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय .... संस्कृतकाव्यम् .... विषय कोड .... 601 .... माध्यम ....

कुल प्रश्न 10

समय - 3 घण्टा

पूर्णांक ....

निर्देश

प्रश्न क्रमांक		प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
	हृदयम् सद्यः आवर्जयन्ति ।	
	(निरीक्षकः स्वमत्या परीक्षणं कुर्यात्)	
7.	दीर्घोत्तरीय उत्तर -	10x1=10
	जीवनपरिचय - आधुनिक संस्कृत गद्यकारेषु महाकविव्यासस्य सर्वश्रेष्ठं स्थानं विद्यते। अम्बिकादत्तव्यासस्य जन्म चैत्रशुक्लाष्टम्यां 1915 विक्रमसम्वत्सरे जयपुरे अभवत् । अस्य पितुः नाम दुर्गादत्तः आसीत् । अयं जयपुरवास्तव्यः अपि आसीत् काशी-वास्तव्योऽपि । अतः अम्बिकादत्तव्यासोऽपि उभयत्र निवासं कृतवान् । स्वः बाल्य-कालादेव धर्मप्रियः आसीत् । संस्कृतभाषां प्रति हिन्दीभाषां प्रति च अस्य विशेषेण रुचिः आसीत् ।	
	आसीत् । त्रयोदशवर्षदेशीयस्य अस्य विवाहः अभवत् । स्वः बाल्यकाले स्व कविगोष्ठीषु समस्यापूर्तिम् अकरोत् । कवितायां तु अस्य 'शतावधानी' इति उपाधिः आसीत् । 1957 विक्रमसम्वत्सरे मार्गशीर्षकृष्णत्रयोदश्याम् अस्य देहावसानम् अभवत् ।	
	(निरीक्षकः स्वमत्या परीक्षणं कुर्यात्)	
	अथवा	
	अखिलविश्वसाहित्ये गद्याभ्युदय पद्यानन्तरमेव समवलोक्यते । अत्रापि तादृश्येव स्थितिः । ब्राह्मणे उपनिषत्सु निरुक्तमहाभारत महाभाष्यादिषु	

हस्ताक्षर

249

प्राश्निक कोड क्र. 21 190

पृष्ठ क्र.- 5

प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय संस्कृत काव्यम् विषय कोड 601 माध्यम संस्कृत

कुल प्रश्न 10

समय - 3 घण्टा पूर्णांक

निर्देश

प्रश्न क्रमांक		प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
	तदनु दृश्यते । कात्यायन पतञ्जलिबाण धनपालादि-	
	सूचिता: गद्यबन्धा: शिलालेखखचितास्च सूक्तयानि।	
	महनीया गद्यपरम्पराम् । बहव: जना: स्वी	
	कुर्वन्तु यत् प्रथमो गद्यकार: दण्डी अस्ति।	
	(निरीक्षक: स्वमत्या परीक्षणं कुर्यात्)	
8.	(i) पठ् - पठिष्यामि पठिष्याव: पठिष्याम: ।	5×2=10
	(ii) लिख - लिखति लिखत: लिखन्ति ।	
	(iii) गम् - अगच्छ: अगच्छतम् अगच्छत ।	
	(iv) गुरु - गुरो: गुर्वो: गुरुणाम्	
	(v) राम - राम: रामौ रामा:	
9.	पत्रे सङ्केत संबोधनं दिनांकं भाषादिकं च	5
	दृष्ट्वा अङ्का प्रदानीया। ।	
10.	(क) धातु प्रत्यय: - अर्थ	5×1=5
	गत्वा - गम् - क्त्वा - जाकर	
	आगत्य गम् - ल्यप् - आकर	
	लभमान लभ् - शानच् - प्राप्त करते हुये	
	पठितुम् पठ् तुमुन् - पढ़ने के लिए।	
	वदत् - वद् शतृ - बोलते हुये	
	(ख) अद्य (आज) अद्य सोमवासर: अस्ति ।	5
	प्रात: (सुबह) सुरेश: प्रात: विद्यालयं गच्छति।	
	सर्वत्र (सब जगह) ईश्वर: सर्वत्र अस्ति ।	
	कदा (कब) राम: गृहं कदा आगच्छति।	
	च (और) बालक: बालिका च क्रीडत: ।	
	(निरीक्षक: स्वमत्या परीक्षणं कुर्यात्)	

हस्ताक्षर

250

प्राश्निक कोड क्र. 21.190

पृष्ठ क्र.- 6

प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय अनिवार्य संस्कृत काव्यम् विषय कोड 601 माध्यम संस्कृत

कुल प्रश्न 10 प्रथमप्रश्नपत्रम्

समय - 3 घण्टा

पूर्णांक 100

निर्देश

प्रश्न क्रमांक		प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
	(ग) उत्तरम्	
	(i) सत्यमेव जयते इति - मुण्डकोपनिषद् ।	5×1=5
	(ii) कर्मण्येवाधिकारस्ते - श्रीमद्भगवद्गीता ।	
	(iii) सत्यं वद धर्मं चर - तैत्तिरीयोपनिषद् ।	
	(iv) उत्तिष्ठत जाग्रत - स्वामिनः विवेकानन्दस्य उद्घोषः ।	
	(v) परोपकाराय स्वं समर्पयन्ति सज्जनाः चिन्तयन्ति ।	
	—×—	

सामित्र निरीक्षितम्

हस्ताक्षर

251